

Saray-ı Hümâyûn Dişçileri İle İlgili Bazı Notlar

Zeynel ÖZLÜ*

ÖZ

Topkapı Sarayı'nda bugünkü anlamda ilk eczahâne 1870 yıllarında kurulan *mâbeyn-i hümâyûn* eczahânesidir. Eczahâne de üç tabib yanında üç de diş hekimi görev yapmıştır. Dişçilerden birisi *dişçibaşı* olarak görev yapmıştır. Sarayda üç tabiple aynı sayıda, üç diş hekiminin de görev alması diş sağlığına verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Devlet gerek yurtdışından gelen dişçilere çalışma imkanları sunarak, gerekse dişçileri yapmış olduğu çalışmalar çerçevesinde zaman zaman taltif ederek, diş hekimliğini geliştirmeye çalışmıştır. Yalnız diş hekimlerinin 1907 yılında diğer tabiblerden daha az maaş almaları dikkat çekicidir. Maaşın düşüklüğü, 19. yüzyıla kadar diş hekimliğinin tıbbın bir yan alanı olarak görülmesi anlayışının uzantısı ile ilintili gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı devletinde dişhekimliği, 19. yüzyılda dişhekimliği tarihi, saray dişçisi.

ABSTRACT

Notes on the Dentists of the Imperial Palace

The first modern pharmacy in the Topkapı Palace was the *mabeyn-i hümâyûn* pharmacy, established in the 1870s. In addition to three physicians, three dentists have also served in the pharmacy. One of the dentists served as the *dişçibaşı* - the head of dentists. The service of the dentists as much as the physicians in the palace is significant in displaying the importance of oral health. The state supported dentistry by providing professional opportunities for foreign dentists and by rewarded the dentists for their work. However, the fact that the dentists were paid less than the physicians is remarkable. The low wages appears to be related to the acceptance of dentistry as a lateral of medicine up to the 19th century.

Key Words: Dentistry in the Ottoman Empire, history of dentistry in the 19th century, dentists of the palace.

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: zeynelozlu@hotmail.com

Giriş

Osmanlılarda genel halk sağlığına ilk dönemlerden itibaren önem verilmiştir. Nitekim ilk Osmanlı kroniklerinde, özellikle savaşlardan sonra ortada kalan cesetlerin derhal gömülmesinin emredildiğine dair bazı verilere rastlanması bunu göstermektedir (Sarıyıldız 1998: 319). Bu durum devletin büyümesiyle beraber kurumsal yapılara dönüşmüş ve Osmanlı devletinde genel amaçlı sağlık hizmeti ve tıp eğitimi veren kurumlar ile ihtisas hastanesi olarak nitelendirilebilecek birçok sağlık kuruluşunun kurulmasında etkili olmuştur. (Altınöz 2001:6).

Osmanlılarda hekimlik anlayışının ve hekim yetiştirme tarzının kendine özgü nitelikleri bulunmaktadır.¹ Nitekim dahiliyeci olarak adlandırılan tabiblerin yanı sıra cerrahlar, kehhaller (göz hekimleri), kırık-çıkıkçılar, şerbetçiler (şurupçular), attarlar gibi halk sağlığı ile ilgilenen muhtelif ihtisas sahipleri yetişmiştir. 17. yüzyılda saray tabib ve cerrahlarının sayısı 40-50 civarında iken dışarıda dükkanı bulunan hekimlerin (esnaf-ı hükemâ) 1000 kişi, cerrahların (esnaf-ı cerrâhân) ise 700 kişi olduğu tespit edilmiştir. (Akdeniz Sarı 1983:152, 156, 161). Saray içinde ve dışında görev yapan Müslim ve gayri Müslim bu kişiler hekimbaşı tarafından imtihan edilerek yeterli olmayan kişilerin tabâbet işiyle uğraşmalarına izin verilmemiştir. (Uzunçarşılı 1995: 509).

Osmanlı sarayında eğitim konusunda önemli bir kuruluş olan ve saray sanat erbabından meydana gelen ehl-i hiref adı verilen teşkilat sağlık alanında önemli hizmetler vermiştir. Nitekim cerrah ve kehhaller ehl-i hiref teşkilatına bağlı olarak iş yapmışlardır. Meslekleri birer sanat gibi görülen ve yaptıkları işlerde maharet ön planda tutulan bu teşkilata (Akdeniz Sarı 1983: 158-159) asıl konumuz olan dışçilerin de dahil olduğu tahmin edilmektedir. Ancak dışçilik bu grup içerisinde müstakil bir meslek olarak bulunabileceği gibi görevli tabib ve cerrahlardan birisinin dışçilikle ilgili işleri yerine getirmiş olması daha kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Nitekim Osmanlılarda yüzyıllar boyunca dış hekimliği tıbbın bir devamı olarak görülmemiştir.² (Uzel 2000:781/ Uzel 1992: 581).

Araştırmamızda Osmanlı devletinin son dönemlerinde, Osmanlı sarayında hizmet veren dışçilerle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen

1 Tıp alanındaki bu gelişim 14., 15. ve 16. yüzyıllarda belirli gelişim çizgisi göstermektedir. Nitekim 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ile eşitlik sergilerken, ileriki dönemlerde Osmanlı'nın Avrupa'nın gerisinde kaldığı görülmektedir (Kahya 1997:1-2).

2 Batı'da 1728 yılında Pierre Fauchard tarafından ilk bilimsel dış hekimliği eseri yayınlanmıştır. Mesleğin her alanıyla ilgili gelişmeleri derleyen eser 5 yıl sonra Almancaya, 1746'da İngilizceye çevrilmiş de eserin, ilgili dönemde, bize ait hiçbir literatürde geçmemesi hatta hakkında bir tanıtım makalesinin bile yazılmaması ilginçtir.

orijinal arşiv kaynakları analiz edilerek saray dişçilerinin özlük hakları ve ödüllendirilmeleri ile ilgili muhtelif veriler ortaya konacaktır. Dişçiler ile ilgili yayınlanmış çalışmaların genelde genel tıp tarihi,³ piyasada iş yapan dişçiler, dişçilerin eğitimi ve diş hekimliği teknikleri çerçevesinde incelenmiş olması araştırma konumuzun önemini daha iyi ortaya koymaktadır. Nitekim yapılan çalışmalardan; 15. yüzyıl başlarında yazılan İbn-i Şerif'in *Yadigar*, Şirvanlı Mahmud'un *Kemaliye*, Şerefeddin Sabuncuğlu'nun *Cerrâhiyetü'l-Hâniyye* (Uzel 2000: 771/ Uzel 1992:573), Eşref b. Muhammed'in *Hazâinü's-Sa'adât*, Hacı Paşa'nın *Müntehâb-ı Şifâ*, (Uzel 2001: 634), Kanuni dönemi saray hekimlerinden Musa b. Hâmûn ve Hekimbaşı Kaysûnizâde Mehmed Efendi'nin *Risale*, (Efeoğlu 1992: 53, 54), Cerrah İbrahim'in *Alâim-i Cerrâhîn* ve Hayreddin'in *Hulâsâ* (Uzel 2001: 634) adlı eserlerinde diş hekimliği ile ilgili önemli teknik veriler sunulduğu ortaya konmuştur.⁴

19. yüzyıla kadar piyasadaki diş hekimliği ise genel olarak küçük cerrahi ile uğraşan kimselerin, berberlerin ve ebelerin uhdesinde kalmış, 19. yüzyıldan itibaren dişçilik de disiplin altına alınmaya başlanmış (Demirhan 1982:154) ve mekteb kökenli dişçiler yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede dişçilerin eğitimi ile ilgili olarak da muhtelif çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalarda dişçi mektebi, mektebin genel olarak bütçesi, mektebin hocaları, mektepte okutulan dersler, mekteb mezunlarının niceliği⁵ gibi

3 Kahya, Esin (1997), *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını./Kahya, Esin- Erdemir, Ayşegül D., (2000), *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/302./ Demirhan, Ayşegül (1982), *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi./ Uzel, İlter (2006), "Anadolu'da Tıp Nasıl Doğdu", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yılı*, Ankara Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü, Ankara, s. 481-513./ Erginöz, Hilmi (1998), "Türkiye'de Sağlık İdaresi", *Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, s. 174-185.

4 Ayrıca bakınız: Uzel, İlter (1992), "13-18. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Ağız ve Diş Hastalıkları Tedavisi", *G. Ü. Diş Hek. Fak. Derg.*, 1 (1-2), s. 178-190 vs.

5 Baytop, Turhan (1994), "Eczaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 128-129./ Baytop, Turhan (1994), "Eczacı Mektebi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 125-126./ Efeoğlu, Ahmet (2009), "Başlangıçtan Günümüze İ. Ü. Diş Hekimliği Fakültesi", *Bilimsel Diş Hekimliğinde 100 Yıl, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1908-2008*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s. 1-30./ Efeoğlu, Ahmet (2009), "İ.Ü. Diş hekimliği Fakültesinin Kuruluş ve Gelişiminde Emegi Geçenler", *Bilimsel Diş Hekimliğinde 100 Yıl, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1908-2008*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s. 51-59./ Efeoğlu, Ahmet (1992), *Diş Hekimliği Tarihi*, İstanbul: Alemdar Ofset Yayınları./ Ege, Ridvan (1998), *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri 1923-1998*, 83. Kitap, Türk Hava Kurumu Basımevi./ Kahya, Esin- Erdemir, Ayşegül D., (2000), *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/302./ Karaoğlan, Işıl (2001), "Dünden Bugüne Dişhekimliği", *Sağlık I*, S. 39, Yeni Türkiye Yayınları, s. 357-361./ Şehsuvaroğlu, Bedi N., (1953), *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatı*

konular hakkında bilgi verilmiştir. Bunun dışında ilk kadın diş hekimleri⁶ ve diş hekimlerinin orduda istihdamları⁷ konusunda da çalışmalar yapılmıştır.

Dişçilik alanındaki ilk çeviri Türkçe eserin 1914 yılında, ünlü Fransız diş hekimi Maurice Godon'dan, Cerrah Sabri Osman ve diş tabibi Basri Nureddin tarafından çevrilen *Mükemmel Ameli ve Nazari Dişçilik* eseri olması da ilginçtir. Nitekim eserin basımını üstlenen Cerrah Hüseyin Hüsnü eserin önsözünde “dişçilik sanatı terakkisine ait Türkçe yazılmış bir esere tesadüf eylemediğini durup düşündüğünü...” ifade etmesi ilginçtir. Bu eseri ancak 1921 yılında Muallim Halil Salih tarafından yazılan *Ameli Tasnî Esnân (Protez)* adındaki eserin izlemesi de (Uzel 2006: 50) diş hekimliğinin Osmanlı devletinde mektepli hale gelmesine rağmen uzun zaman hak ettiği öneme haiz olamadığını gösteren önemli bir veridir.

Bu çerçevede bizim yaptığımız çalışma diş hekimliğinin teknik özellikleri, sokak dişçileri ve dişçi mektebi ile ilgili bilgiler veren bu çalışmalardan farklı olarak sarayda görev yapan diş hekimlerinin özlük hakları ile ilgili bazı tespitler yapan bir araştırmamızın bulgularını içermektedir.

1. Eczahâne-i Hümâyûn (Mâbeyn-i Hümâyûn Eczahânesi/Eczahâne-i Âmire) ve Dişçiler

Saraylarda büyük bir insan topluluğu yaşadığı için topluluğun korunması için çok sıkı sağlık tedbirleri alınmış ve saraylarda hastaneler, hasta odaları ve eczahâneler oluşturulmuştur (Baytop 2000: 591). Bununla beraber Sultan Fatih dönemine kadar bir saray hekimliği ve saray eczacılığı kurumu bulunmamaktadır Böyle bir kurumun ilk defa Fatih

---

miş, İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, Sayı: 21 / *Türk Ansiklopedisi*, (1966), “Dişçilik ve Diş Cerrahisi”, C. XIII, Milli Eğitim Basımevi, s. 346-348./ Uzel, İlter (1992), “Osmanlı- Türk Diş Hekimliği”, *Türkler*, C. 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 571-584./ Uzel, İlter (2000), “Osmanlı- Türk Diş Hekimliği”, *Osmanlı III*, S. 33, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 769-783./ Uzel, İlter (2001), “Osmanlı-Türk Diş Hekimliği”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK, s. 633-667./ Uzel, İlter (2005), “Türkçe Diş Hekimliği Terimleri Üzerine Görüşler”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 643, Temmuz sayısı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, s. 36-47./ Yıldırım, Nuran (2008), “1. Dünya Savaşında Tıbbiyeliler ve 14 Martın Tıp Bayramı Oluşu”, *Toplumsal Tarih*, S. 171, s. 42-49./ Yıldırım, Nuran (1994), “Dişçi Mektebi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 62-63./ Muğan, Nuri (1994), “Diş hekimliği”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul : Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı Ortak Yayını, s. 62.

- 6 Efeoğlu, Ahmet (2009), “Başlangıçtan Günümüze İ. Ü. Diş Hekimliği Fakültesi”, *Bilimsel Diş Hekimliğinde 100 Yıl, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1908-2008*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s. 1-30./ Efeoğlu, Ahmet (2009), “İ.Ü. Diş hekimliği Fakültesinin Kuruluş ve Gelişiminde Emegi Geçenler”, *Bilimsel Diş Hekimliğinde 100 Yıl, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 1908-2008*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, s. 51-59./ Yıldırım, Nuran (2008), “Dünyada ve Türkiye’de Diş hekimliği Mesleğinde Kadınlar”, *Toplumsal Tarih*, S. 171, s. 58-63.
- 7 Yıldırım, Nuran (2008), “1. Dünya Savaşında Tıbbiyeliler ve 14 Martın Tıp Bayramı Oluşu”, *Toplumsal Tarih*, S. 171, s. 42-49.

tarafından başlatıldığı bilinmektedir. (Asil vd. 2000: 596-597). Nitekim Topkapı Sarayı'nda padişahlar için özel bir eczaneden başka iki eczane ile biri tabhane olmak üzere 6 hastane bulunmaktadır. Bütün bu kurumlar hekimbaşının yönetimi altındadır (Cimilli 2005:591).⁸ Saraydaki hastane ve eczahâneleri yöneten hekimbaşı etibbâ-i hassa, cerrâhîn-i hassa, kehhâlîn-i hassa ve müneccimlerin başı olup, onların tayin ve azli yanında ülkenin sağlık işleriyle ilgili bütün denetimleri yapmıştır (Sarı 1998:163). Nitekim padişahın ve saray halkının sağlık işleri yanında (Aksu 2007:41) Osmanlı topraklarındaki bütün hastanelere yapılan atamalar ve yer değiştirmeler merkezden hekimbaşı tarafından yapılmıştır (Uzunçarşılı 1988: 364/ Göyünç 2000:1). Bununla beraber hekimbaşılık makamı 19. asır ortalarında eski önemini yitirmiştir (Şehsuvaroğlu 1953:98-99).

19. yüzyılda Osmanlı Türk tıbbı önceki dönemlere oranla daha çok Batıya dönük ve aynı zamanda daha modern görünümlü bir nitelik kazanmıştır. Bu yüzyılda birçok modern kuruluşun temeli atılmış modern tıp öğretimine geçiş, bu yüzyılda gerçekleşmiştir (Erdemir 1996: 292). Nitekim sağlık hizmetlerinin niteliğinin değişmeye başlamasıyla beraber hekimbaşılık da çeşitlilik kazanan sağlık hizmetlerini karşılayamaz hale gelmiş ve çağdaş kurumlara ihtiyaç artmıştır. 1837'de harbiye nezaretinde bir sıhiye dairesinin kurulması, karantina idaresinin göreve başlaması gibi olaylar (Yıldırım 1994: 402) hekimbaşılık unvanının sadece saray-ı hümâyûnda görev yapan tabiblerin başkanına hasredilmesine yol açmıştır (Şehsuvaroğlu 1953:98-99). Bu çerçevede hekimbaşılık unvanı 1844 yılında "Ser-etibbâ-i şehriyârî" ye dönüştürülmüş, görevi de yalnız saray hekimliği ile sınırlandırılmıştır. Ser-etibbâ-i şehriyârîlik makamı 1923 yılında ise lağvedilmiştir (Bayat 1999: 10, 12).

1835 yılına kadar Osmanlı saraylarında gerekli ilaçlar, saray hekimbaşılıkları veya yardımcı hekimler ile pratikten yetişme eczacılar tarafından yapılmıştır. Avusturya ile gelişen yakın ilişkiler sonucunda dönemin padişahı II. Mahmud, Avusturya'dan Hoffman adlı bir eczacıyı 9 Temmuz 1835 yılında İstanbul'a getirterek sarayda görevlendirmiştir. Hoffman'ın sarayda eczacılık yapmasıyla beraber bir *saray eczacılığı* kurumu kurulmuştur (Asil vd. 2000: 597). Topkapı Sarayı'nda bugünkü anlamda ilk eczahâne ise 1870 yıllarında Sultan Abdülaziz döneminde kurulmuştur. Bu eczahâne *mâbeyn-i hümâyûn eczahânesi* veya *hümâyûn eczahânesi* olarak adlandırılmaktadır. Eczahânenin bulunduğu yer Enderun içinde olup halen müze müdürünün lojmanı olarak

8 Hekimbaşılık makamının ilk olarak II. Murad döneminde kurulduğunu kabul eden yazarlarımızda bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu 1953:98)/III. Murad zamanında Topkapı Sarayı'nda 21 Türk-İslam ve 41 Yahudi hekimin görev yaptığı tespit edilmiştir (Cimilli 2005:591).

kullanılmaktadır. Eczahâne alet, malzeme ve ilaç cinsleri açısından dönemin Beyoğlu (Pera) eczahâneleri düzeyindedir (Baytop 2000 : 591).⁹

Saray eczahâne-i hümâyûnu, mâbeyn-i hümâyûnda bulunmaktadır. 1907 yılında mâbeyn-i hümâyûnda sağlık hizmetleriyle ilgili üç tabip ile üç dişçinin çalıştığı görülmektedir. Dişçilerden birisinin dişçi başı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁰

Dişçilerin mâbeyn-i hümâyûnda bulunan hususi daire mensuplarından olduğu tahmin edilmektedir.¹¹

Saray-ı hümâyûn dişçi başılığının bu göreve getirilen bazı kişilere ömür

9 Sultan Abdülmecid Dolmabahçe Sarayı'na taşındıktan sonra sultan ve saray mensuplarının ilaç ihtiyacını karşılamak amacıyla iki yeni eczahâne kurmuştur. Bunlardan birisi sultana ait ilaçların yapıldığı Zat-ı Hazret-i Şehriyariye mahsus eczahâne olarak adlandırılan özel eczahâne, diğeri ise saray mensuplarının ilaçlarının yapıldığı büyük eczahânedir. Sultan II. Abdülhamid ise Yıldız Sarayı'na taşınınca şahsının ve saray mensuplarının ilaç ihtiyacını karşılamak amacıyla saray içinde iki eczahâne kurdurmuştur. Bu eczahâneler ise Güvercinlik Köşkü denilen ahşap bina içerisine yapılmıştır. (Baytop 2000: 591)/Araştırmalara göre Beyoğlu'nda açılan eczanelerin en eskileri 1833'te N. Canzuch tarafından açılan İngiliz eczanesi, 1848'de açılan E. Ottoni tarafından açılan Ottoni Eczanesi ve 1849'da Francesco Della Suda (Faik Paşa) tarafından açılan Büyük Eczane'dir. Beyoğlu'nda 40 kadar eczane olduğu tespit edilmiştir. İstanbul'daki eczanelerin en iyileri ve zenginlerinin Beyoğlu'nda bulunduğu anlaşılmaktadır (Baytop 1994:128).

10 Leon Terziyan Efendi masrafları hükümet tarafından karşılanmak suretiyle dişçilik tahsili için Paris'e gönderilmiştir. Dilekçesinde babasının da 40 seneye yakın bir süre mekâtib-i şâhâne muallimliklerinde Osmanlı devletine sadakatle hizmet etmiş ve buna mükafat olarak da kendisi Paris'e dişçilik tahsili için gönderilmiştir. Terziyan Paris'ten şahadetnamesini aldıktan sonra Dersaadet'e dönmüş ve bir dilekçe vererek 1000 kuruş maaş ile mâbeyn-i hümâyûnda münhal bulunan bir dişçiliğe tayinini istemiştir. Bu sırada mâbeyn-i hümâyûnda üç tabip ile iki dişçinin çalıştığı görülmektedir. Buna göre mâbeynde üç dişçi üç de tabibin çalıştığı anlaşılmaktadır. Bakınız 20 B 1325 (29 Ağustos 1907) tarihli vesika. B.O.A, *Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV.)*, 301/108, Vesika 2-3.

11 Sarayda padişahın resmi bürolarının bulunduğu elçi, sadrazam ve diğer ziyaretçileri kabul ettiği, eğlendiği ve dinlenip yemek yediği yer mâbeyn olarak adlandırılmıştır. Mâbeyn kelime olarak iki şeyin arası anlamına gelmektedir. 19. yüzyılda inşa edilen saray ve kasırlarda mâbeyn ve selamlık ayırımı terk edilerek her ikisi de birleştirilmiştir. II. Mahmud'un son zamanlarından itibaren mâbeynciler için genelde yakın anlamına gelen mukarrebîn, kurenâ veya karın unvanları kullanılmıştır. 1847'de çıkan ilk devlet salnamesine göre mâbeyn görevlileri darüssaâde ağası, kurenâ, padişah esvapçısı ve imamları, mâbeyn katipleri, telhis-i evvel ve sani, mâbeyn-i hümâyûn kapıçuhadarları, ıstabl-ı âmir müdürü, kapıcılar kethüdası, yaverler, hazine-i hümâyûn vekili, hazine-i hümâyûn kethüdası, mehd-i ulyâ-yı saltanat başağası, musâhibler, babussaade ağası, has oda kethüdası, hazine-i hümâyûn katibi ve hırka-i sadet serhademesi olmak üzere 43 kişiden meydana gelmiştir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla mâbeyn, iş hacmi ve bunun sonucu olarak da personel açısından büyük bir gelişme göstermiştir. Mâbeyn bu dönemde hususi daire ve resmi daire olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir. Hususi daire esvapçı başı, seccadecibaşı, ibrikdar başı, tütüncü başı, kahveci başı, kilercibaşı ve kitapçı başı gibi padişahın özel hizmetlerini gören kişilerden meydana gelmiştir. Resmi daire ise devlet işlerinin görüldüğü ve hemen hemen 1847 salnamesinde belirtilen kişilerden meydana gelen bir mekandır. Bu dönemde mâbeynin toplam mevcudu ise 424 kişiye kadar çıkmıştır (Akyıldız 2003: 283-285).

boyu (kayd-ı hayat şartı) verildiği görülmektedir. Mesela uzun süre saray-ı hümâyûn dişçibaşısı olarak görev yapan Dibacioğlu'na bu şekilde görev tevcihi yapılmıştır (3 C 1263/19 Mayıs 1847).¹²

2. Dişçilerin Sağlık Güvenceleri

Osmanlı devletinde diğer görevlilerde uygulandığı gibi mesleğini yapamayacak kadar hasta olan dişçilerin hastane masrafları devlet tarafından karşılanmış, maaşları ailelerine tahsis edilerek geride kalan ailenin geçimini temin etmesi sağlanmıştır.¹³

Çaresiz bir hastalığa tutulan veya düzenli olarak iş yapamayacak kadar hasta olan kişiler hakkında raporlar hazırlanarak kişinin işten el çekmesinin yolu açılmıştır. "İllet-i mecnûn" veya "monumani" adı verilen hastalığa tutulmuş, cinnet geçirmiş diş doktorunun ilkin "bâb-ı zabtiye doktorları", daha sonra bîmarhâneye gönderilmesine, kesin karar alınması için de mekteb-i sıhhiye nezâretine gönderildiği ve kişinin, konunun uzmanlarından oluşan bir komisyon tarafından tedavi edilip kişi hakkında nihai kararın verildiği görülmektedir.¹⁴

3. Dişçilerin Maaşları

Dişçilere verilen maaşlar, rüsûm-ı zecriye mukâtaası malı,¹⁵ cizye mukâtaası malı veya zecriye sandığı¹⁶ olarak adlandırılan gelir kaynağından ödenmiştir.

12 BOA, İ.DH., 146/7539, Vesika 1-3.

13 Cinnet (illet-i cenûn) geçiren ve bir süreden beri darüşşifada bulunan Dişçi Sehim'in Misina Hastahanesi'ne gönderilerek aylık 45 frank hastane masrafının ödenmesi ve maaşının ailesine verilmesi konusunda yazışma yapılmıştır (13 S 1280/30 Temmuz 1863). BOA, A. MKT. MHM., 271/67./Cinnet geçiren Mösyö Sehim'in Avrupa'daki hastanelerden birisine gönderilerek meccanen tedavi edilmesi için hazırlanan rapora bakınız (20 B 1278/21 Ocak 1862). BOA, A. MKT. NZD., 394/7.

14 Dişçibaşı Sehim Efendi ilk önce teşhis için bab-ı zabtiye doktorlarına gönderilmiş ve kendisine "monumani" olarak tabir edilen "muhtel-i şûûr" teşhisi konmuştur. Sehim Efendi daha sonra darüşşifaya sevk edilerek burada hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Daha sonra ise Dişçibaşı Sehim Efendi'nin hastalığına ülkedeki hastanelerde çare bulunamayınca darüşşifa (bîmarhâne) baştabibi (sertabibi) Mösyö Munciri bazı doktorlarla beraber bir muayene yapmıştır. Buradaki doktorlar hasta hakkında kesin bir karar verilmesi için mekteb-i sıhhiye nezâretine gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine meclis-i tıbbiye azasından gönderilen Panzîrî Efendi, Mösyö Ne'ûm, Rûsînâk Efendi ve darüşşifa sertabibi Munciri Efendi'nin hazır bulunduğu bir komisyon tarafından hasta hakkında Fransızca bir rapor hazırlanmış ve hastanın Napoli'ye Mesina Hastanesine gönderilmesine ve kendisine hastane masrafları için ayda 45 frank verilmesine, maaşının da ailesine tahsis edilmesine karar verilmiştir (5 S 1280/22 Temmuz 1863). BOA, İ. DH., 511/34758, Varak 1-22.

15 Dişçi Dibacioğlu Oseb'e verilen maaş için bakınız: 29 B 1241(9 Mart 1826) tarihli vesika. BOA, C. ML., 128/5606. / BOA, C. SH., 8/377, Vesika 1-4./ BOA, C. ML., 624/25694./ BOA, C. SH., 14/666.

16 İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e verilen maaş için bakınız: 29 Ş 1237 (21 Mayıs 1822) tarihli vesika. BOA, C. SH., 15/716.

Dişçiler 1781 yılında günde 5 akçe tabâbet yevmiyesi almışlardır (1 Ş 1195/23 Temmuz 1781).¹⁷

Maaş miktarı 1818,¹⁸1819,¹⁹1820,²⁰1821-22²¹ve 1826²² yıllarında aylık 300 kuruş olarak gerçekleşmiştir.

Dişçibaşılarının maaşına bakacak olursak, 1864'te eczahâne-i hümâyûn dişçibaşısı 650 kuruş²³ 1866'da emekli olan Dişçibaşı Dibacıoğlu'nun ise 1000 kuruş maaş aldığı görülmektedir.²⁴

1907 yılına ait bir diğer vesikada Leon Terziyan Efendi'nin mâbeyn-i hümâyûnda münhal bulunan dişçilik²⁵ görevine 1000 kuruş maaş talebinde bulunarak atanmak istediği görülmektedir.²⁶

Dişçibaşılarının aldığı maaşın geçimlerini sağlamaları konusunda bazen yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1912'de Saray-ı Hümâyûn Dişçibaşısı olarak gözüken Hayd'ın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadığını

17 Avram Veled-i İsak adlı Yahudi ve yerine gelen dişçinin yevmiyesi için bakınız: *BOA, C. SH., 7/328.*

18 İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e zecriye malından, Zilkâde ayı maaşının verilmesi için bakınız : (26 Za 1233/ 27 Eylül 1818). *BOA, C. ML., 624/25694/İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e zecriye malından, Receb ayı maaşının verilmesi için bakınız (27 B 1233/2 Haziran 1818). BOA, C. SH., 14/684, Vesika 1-2.*

19 İtalyalı Dişçi Kâzoli'nin maaşı için bakınız. (18 Ca 1234/15 Mart 1819). *BOA, C. SH., 7/338./ Ayrıca Şevval ayı maaşı için bakınız. (29 Z 1234/19 Ekim 1819). BOA, C. SH., 1/37, Vesika 2.*

20 Vatan-ı asliyesini terk ederek Osmanlı ülkesine gelen İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e zecriye malından maaşının verilmesi için bakınız (27 Za 1235/5 Eylül 1820). *BOA, C. SH., 8/377, Vesika 1-4.*

21 İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e verilen maaş için bakınız: 29 Ş 1237 (21 Mayıs 1822) tarihli vesika. *BOA, C. SH., 15/716./ İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil'e verilen Rebûlevvel ayı maaşı için bakınız: (3 R 1237/ 28 Aralık 1821). BOA, C. SH., 20/994./ Dişçi Dibacıoğlu Oseb'e verilen Safer ayı maaşı için bakınız: 29 Ra 1238 (14 Aralık 1822) tarihli vesika. BOA, C. SH., 14/666.*

22 Dişçi Dibacıoğlu Oseb'e verilen maaş için bakınız: 29 B 1241 (9 Mart 1826) tarihli vesika. *BOA, C. ML., 128/5606.*

23 Eczahâne-i hümâyûn dişçibaşılığından muhreç Abraham'ın vefat etmesi üzerine maliye hazinesi tarafından tahsis edilen ve aylık 650 kuruş münhal kalmıştır. Bu maaşın 200 kuruşunun yine eczahâne-i hümâyûn memurlarından olan müteveffa Abraham'ın oğlu Dişçi Yakuti'ye tahsisi yapılmıştır. Konu ile ilgili senedin hazırlanması ve geri kalan 450 kuruşun da hazineye bırakılması konusunda yazışma yapılmıştır. (24 Z 1280/31 Mayıs 1864). *BOA, İ.DH., 583/36241.*

24 Bakınız 3 C 1283 (13 Ekim 1866) tarihli vesika. *BOA, İ.DH., 146/7539, Vesika 1-3.*

25 Muhtemelen dişçibaşılık görevi kastediliyor olmalıdır.

26 Leon Terziyan Efendi masrafları hükümet tarafından karşılanmak suretiyle dişçilik tahsili için Paris'e gönderilmiştir. Dilekçesinde babasının da 40 seneye yakın bir süre mekâtib-i şâhâne muallimliklerinde Osmanlı devletine sadakatle hizmet etmiş ve buna mükafat olarak da kendisi Paris'e dişçilik tahsili için gönderilmiştir. Terziyan Paris'ten şahadetnamesini aldıktan sonra Der-saadet'e dönmüş ve bir dilekçe vererek 1000 kuruş maaş ile mâbeyn-i hümâyûnda münhal bulunan bir dişçiliğe tayinini istemiştir. Bu sırada mâbeyn-i hümâyûnda üç tabib ile iki dişçinin çalıştığı görülmektedir. Buna göre mâbeynde üç dişçi, üç de tabibin çalıştığı anlaşılmaktadır. (20 B 1325/29 Ağustos 1907). *BOA, Y. MTV., 301/108, Vesika 2-3.*

gerekçe göstererek, maaşının 2700 kuruşa yükseltilmesi konusunda saraya bir dilekçe vermiştir (29 Ra 1330/18 Mart 1912).²⁷

Sarayda görevli dişçiler vefat ettikleri zaman maaşlarının bir kısmı devlet tarafından hazine adına kesilip, bir kısmı müteveffanın ailesine tahsis edilmiştir (24 Z 1280/31 Mayıs 1864).²⁸ Mesela eczahâne-i hümâyûn dişçibaşılığında muhreç Abraham'ın vefat etmesi üzerine maliye hazinesi tarafından tahsis edilen aylık 650 kuruş münhal kalmış, bu maaşın 200 kuruşu yine eczahâne-i hümâyûn memurlarından olan müteveffa Abraham'ın da oğlu olan Dişçi Yakuti' ye tahsis edilmiştir. Konu ile ilgili senedin hazırlanması ve geri kalan 450 kuruşun da hazineye bırakılması konusunda yazışma yapılmıştır (24 Z 1280/31 Mayıs 1864).²⁹

Dişçiler geçici süre görevlerinden ayrılmak zorunda kaldıkları zaman yerlerine bir vekil tayin etmişlerdir. Kişi görevi başına dönünceye kadar maaşları vekil kişiye ödenmiştir.³⁰

Dişçiler emekliye ayrıldıkları zaman darbhâne-yi âmire ve hekimbaşılığın görüşleri doğrultusunda maaşları kesilmiştir. Bununla beraber bazı dişçibaşılığın görevde bulunduğu dönemdeki maaşı emekli olduğu zaman da almak istedikleri ve bu konuda saraydan talepte buldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu tür talepler kural gereği olarak darbhâne-yi âmire ve hekimbaşılığın görüşleri doğrultusunda geri çevrilmiştir.³¹

1907 yılına ait bir vesikada mâbeyn-i hümâyûn eczahânesinde görevli dişçi ve tabiblerin maaşları belirtilirken tabiblerin maaşları 560, 1200 ve 2150 kuruş olmasına karşılık görevli iki dişçinin 500'er kuruş maaş alması dişçilerin devlet tarafından tabiblere göre ikinci sırada tutulduğunu göstermektedir (20 B 1325/29 Ağustos 1907).³² Bu veri diş hekimlerinin 18.

27 BOA, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı- Mâbeyn Evrakı ve Saray Görevlileri Arizaları (Y. PRK. SGE.), 11/118.

28 BOA, İ..DH., 583/36241.

29 BOA, İ..DH., 583/36241.

30 İtalya'daki akar ve emlakını satmak ve vatani ile alakasını kesmek amacıyla geçici olarak İtalya'ya giden Kâzoli adlı dişçi için yapılan uygulamaya bakınız (18 Ca 1234/15 Mart 1819). BOA, C. SH., 7/338.

31 Uzun süre saray-ı hümâyûn dişçibaşısı olarak görev yapan Dibacioğlu'na başlangıçta görevini "kayd-ı hayat şartı" ile yaptığı için 1000 kuruş maaş verilirken, görevinden ayrılmasıyla (emekdârândan bulunmuş olmasıyla) bu maaş kesilmiştir. Dibacioğlu emekdar olmakla beraber maaşının aynen devam etmesi için bir dilekçe vermişse de darbhane-yi âmire ve hekimbaşılık tarafından, Dibacioğlu'nun emektar olması ve görevinde bilfiil bulunmaması nedeniyle bu maaşın verilemeyeceği bildirilmiştir. Dibacioğlu'nun maaşının 200 kuruşu Kancı Kiryâko'ya, geri kalanı ise hazine tarafından kesilmiştir. (3 C 1263/ 19 Mayıs 1847). BOA, İ..DH., 146/7539, Vesika 1-3.

32 BOA, Y. MTV., 301/108, Vesika 1.

yüzyılda olduğu gibi (Uzel 2000:781/Uzel 1992: 581/ Uzel 2001: 657) 20. yüzyıl başlarına kadar uzun bir süre gereken öneme haiz olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 1: Mâbeyn-i Hümâyûn Eczahânesinde Çalışan Tabib ve Dişçiler ile Maaşları (20 B 1325/29 Ağustos 1907).³³

Görev Yeri	Görevi	Adı	Maaşı/kuruş
Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur	Tabib	Rıfat Paşa	2150
Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur	Tabib	Behçet Paşa	560
Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur	Dişçi	Haydın Efendi	500
Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur	Dişçi	Jân bârîf	500
Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur	Tabib	Hampârsûm Efendi	1200

4. Dişçilerin Ödüllendirilmesi

Osmanlı devletinde sivil bürokrasinin önem kazanması ile beraber teşrîfât kurallarında da birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede 1834 yılında ûlâ, sânî, sâlis ve râbi olmak üzere dört sınıf mülkî rütbe ihdâs edilmiştir. Vezâret ve müşîrlik rütbeleri ise bu dört rütbenin üzerinde yer almıştır. 1836'da yapılan başka bir düzenleme ile askerî teşkilatın başı olan seraskerlik, eskiden beri rütbe ve itibarları eşit tutulan şeyhülislamlık ve sadrazamlıkla aynı seviyeye getirilmiştir. Keyfi nişân verilmesi ve bunların masraflarının hazîneye yük olmasının önüne geçilmek amacıyla rütbe ve nişân nîzamnâmesi hazırlanmıştır. Nîzamnâmenin yerine daha sonra beş rütbeden müteşekkil ve sayısı sınırlı olan mecidiye nişânı ihdâs edilmiştir. Bu nişânla ilgili muameleleri yürütmek üzere bir de nişân meclisi kurulmuştur. (Akyıldız 2006: 48-49).

Ödüllendirilecek dişçilere verilen madalya ve nişânlar tespit edildikten sonra nişânların imal edilmesi için maliye nezâreti ile yazışma yapılmıştır.³⁴

Osmanlı tebasından olup yabancı devletler tarafından ödüllendirilen dişçilerimiz söz konusu olduğunda madalyalar hariciye nezâretine gönderilmekte, hariciye nezâreti tarafından bir tezkire hazırlanarak bu madalyaların ilgili kişilere verilmesi konusunda saraya arzda bulunmaktadır.³⁵

33 İlgili vesikadan mabeynde bir dişçilik kadrosunun münhal bulunduğu anlaşılmaktadır. BOA, Y.. MTV., 301/108, Vesika 1.

34 Dişçilerle ilgili yapılan muameleye bakınız (9 Ra 1283/ 22 Temmuz 1866), BOA, A. MKT. MHM., 762/25.

35 Dişçilerle ilgili yapılan muameleye bakınız (16 R 1326/18 Mayıs 1908), BOA, 1310 Sonrası İrâdeler- Taltîfât, (İ.TAL.), 450/1326/R-108, Vesika 1-2.

Bu çerçevede madalyanın kabul edilmesi ve ilgili kişiye asılması konusunda irâde-i seniyye çıkarılmaktadır. Irâde-i seniyyenin uygulanmasından hariciye nazırı sorumlu tutulmuştur.³⁶

4.1. Dişçilerin Ödüllendirilmelerinde Etkili Olan Unsurlar

Araştırma kapsamındaki vesikalarda sarayda veya saray dışında görev yapan dişçilere bir takım nişân ve madalyaların takdim edildiği görülmektedir. Ancak sarayda görevli dişçilere hangi hizmetinden dolayı nişân verildiğine dair vesikalara herhangi bir veri yansımamıştır. Muhtemelen sarayda vermiş olduğu hizmetten duyulan memnuniyet dişçilerin ödüllendirilmelerinde etkili olmuş olmalıdır. Bununla beraber saray dışında hizmet veren bazı dişçilerin niçin ödüllendirildiğine ilişkin vesikalara az da olsa bazı veriler yansımıştır. Saray dişçilerinin de ödüllendirilmelerinde etkili olduğunu düşündüğümüz bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

4.1.1. Fakirlerin Ücretsiz Tedavisi

Dişçilerin nişân ile ödüllendirilmesinin nedenlerinden birisi fakirleri ücretsiz olarak tedavi etmeleridir. Özellikle vilayetlerde meccanen görev yapan bu nitelikteki dişçiler vilayet yönetimi tarafından başkent İstanbul'a bildirilerek uygun bir rütbe ile ödüllendirilmeleri sağlanmıştır.³⁷

4.1.2. Sanatlarındaki Beceriler ve Yeni Bir Keşif Yapılması

Dişçilerin sanatlarında gösterdiği beceri ve yaptıkları keşifler de ödüllendirilmelerinde etkili olmuştur. Mesela sanatındaki maharetinden dolayı Dişçi Nikoli Efendi'nin sanayi madalyasıyla taltifi için yazışmalar yapılmıştır (29 M 1324/16 Mart 1906).³⁸

Dişçi Nasib Alik de kullanılması kolay (sehlü'l-isti'mâl) bir çeşit diş kerpedeni icad etmiş (ihtira') ve bu konuda beratını almıştır. Kerpeden emsaline göre kullanılması son derece kolay bir kerpeden olduğu için devlet tarafından da taltif edilmesi uygun görülmüştür. Bu çerçevede Dişçi Nasib Alik'e bakır ihtira' madalyası verilmesi için ticaret ve nâfia nezâreti tarafından bir tezkire hazırlanmış, durum sadrazam tarafından da padişaha arz edilmiştir. (17 Ş 1321/8 Kasım 1903).³⁹

³⁶ BOA, İ..TAL., 481/1331/M-02, Vesika 1.

³⁷ Basra'da dişçilik yapan Yusufcan Efendi'nin fakirleri ücretsiz tedavi ettiği için ödüllendirilmesi konusunda Basra vilayeti tarafından merkeze gönderilen yazı için bakınız (15 S 1322/1 Mayıs 1904). BOA, DH. MKT, 847/8.

³⁸ BOA, DH. MKT, 1062/7.

³⁹ BOA, İ..TAL., 316/1321/Ş-054, Vesika 1-2.

Tablo 2: Sarayda Görev Yapan Bazı Dişçibaşısı-Dişçiler ve Ödüllendirilmeleri

Görevi	Görevlinin Adı	Nişân veya Madalyanın Niteliği	Belgenin Tarihi
Saray-ı Hümâyûn dişçibaşısı	Dibacioğlu	-	3 C 1263 (19 Mayıs 1847) ⁴⁰
Saray-ı Hümâyûn dişçibaşısı	Abraham	beşinci rütbeden Mecidiye Nişânı	24 Z 1280 (31 Mayıs 1864) ⁴¹ / Evâsıt-ı Şevval 1272 (Haziran 1856) ⁴²
Saray-ı Hümâyûn Eczahânesi dişçibaşısı Lyon Ro'nun (Leon Rû Efendi) vekili ve birâderi	Mösyö Piyer Ro	beşinci rütbeden bir mecidiye nişânı	9 Ra 1283 (22 Temmuz 1866) ⁴³
Eczahâne-i âmire dişçibaşısı	Leon Rû Efendi	dördüncü rütbeden Osmanlı nişânı	14 Ş 1285 (30 Kasım 1868) ⁴⁴
Eczahâne-i âmire dişçibaşısı	Belli değil	rütbe-i sâliseden bir kıta nişân-ı Âli Osmâni	28 N 1291 (8 Kasım 1874) ⁴⁵
Saray-ı Hümâyûn dişçibaşısı	Mösyö Fon Der Hayde	ikinci rütbeden nişân-ı Âli Osmâni	21 S 1317 (1 Temmuz 1899) ⁴⁶

40 1847 yılı öncesinde uzun süre saray-ı hümâyûn dişçibaşısı olarak Dibacioğlu adlı kişinin adı geçmektedir. *BOA, İ. DH., 146/7539*, Vesika 1-3.

41 Eczahâne-i hümâyûn dişçibaşılığında muhreç Abraham'ın vefat etmesi üzerine maliye hazinesi tarafından tahsis edilen aylık 650 kuruş münhal kalmıştır. Bu maaşın 200 kuruşunun yine eczahâne-i hümâyûn memurlarından olan müteveffa Abraham'ın oğlu Dişçi Yakuti'ye tahsisi yapılmıştır. Konu ile ilgili senedin hazırlanması ve geri kalan 450 kuruşun da hazine'ye bırakılması konusunda yazışma yapılmıştır. *BOA, İ. DH., 583/36241*.

42 Beşinci rütbeden Mecidiye nişânı tevcihi yapılmıştır. *BOA, A. DVN. MHM., 17/10*.

43 Saray-ı Hümâyûn Eczahânesi Dişçibaşısı Lyon Ro'nun vekili ve birâderi Mösyö Piyer Ro'ya beşinci ve Doktor İsyadis Efendi'ye dördüncü rütbeden bir mecidiye nişân verilmesi için yazışma yapılmıştır. Konu ile ilgili olarak mâbeyn-i hümâyûn ve maliye nezâretine yazı yazılmıştır. *BOA, A. MKT. MHM., 762/25*.

44 1907'de Saray-ı hümâyûn-ı mülûkâne dişçibaşısı olarak Sami Efendi'nin adı geçmektedir. Sami Efendi'ye 8 Ağustos? 1323 (1907) tarihinde ikinci rütbeden nişân-ı ali Osmânî verilmiştir. (2 N 1325/ 9 Ekim 1907). *BOA, İ. HUS., 156/1325/C-24./ Sami Efendi'ye "mütemâyiz rütbesi" tevcihi için serkatib tarafından arz yapılmıştır. (25 N 1325/1 Kasım 1907). BOA, İ. TAL., 434/1325/N-085./ Sami Efendi daha sonra bir dilekçe verilerek devlet-i aliyye tebasına geçmek istemiştir. Dilekçe çerçevesinde yazışmalar yapılmıştır. (13 C 1325/ 24 Temmuz 1907). BOA, İ. HUS., 156/1325/C-24.*

45 Kuyumcubaşı Kostantara ve birâderi Takar Efendiler ile Dişçibaşısı Mösyö Boşe'ye beşinci rütbeden Mecidi Nişânı verilmesine dair irâde-i seniyye tanzim edilmiştir. *BOA, MV., 231/279*.

46 Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur Dişçi Mösyö Liyon Rope'ye dördüncü rütbe nişân-ı alisi verilmesi için yazışma yapılmıştır. Liyon Rope, önceden de beşinci rütbe nişâna sahip başarılı bir kişidir. *BOA, İ. DH., 460/30616*.

Saray-ı Hümâyûn dişçibaşısı	Samî Efendi	ikinci rütbeden nişân-ı Âli Osmânî/ mütemâyiz rütbesi	2 N 1325 (9 Ekim 1907) ⁴⁷
Saray-ı Hümâyûn dişçibaşısı	Mösyö Boşe	beşinci rütbeden Mecidi Nişânı	7 L 1331 (9 Eylül 1913) ⁴⁸
Saray-ı Hümâyûn dişçisi	Mösyö Liyon Rope	dördüncü rütbe nişân-ı âlisi ve beşinci rütbe nişân-ı âlisi	3 S 1277 (21 Ağustos 1860) ⁴⁹
Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne dişçisi	Lifevri (Liğori) Çâmî Efendi	dördüncü rütbeden nişân-ı Âli Osmânî	2 L 1318 (23 Ocak 1901) ⁵⁰

Tablo 3: Diğer Dişçiler ve Ödüllendirilmeleri

Görevi	Görevlinin Adı	Nişân veya Madalyanın Niteliği	Ödülü Veren Devlet	Belgenin Tarihi
Dişçi	Bârii	Üçüncü rütbeden nişân-ı Mecidi	Osmanlı	4 C 1318 (29 Eylül 1900) ⁵¹
Dişçi	Paris'te mukim Mösyö Perner	İftihar madalyası	Osmanlı	27 C 1307 (18 Şubat 1890) ⁵²
Dişçi	Nasib Alik	Bakır ihtira' madalyası	Osmanlı	17 Ş 1321 (8 Kasım 1903) ⁵³

47 1907'de Saray-ı hümâyûn-ı mülûkâne dişçibaşısı olarak Samî Efendi'nin adı geçmektedir. Samî Efendi'ye 8 Ağustos? 1323 (1907) tarihinde ikinci rütbeden nişân-ı Âli Osmânî verilmiştir. (2 N 1325/ 9 Ekim 1907). *BOA, İ. HUS., 156/1325/C-24.* Samî Efendi'ye "mütemâyiz rütbesi" tevcihi için serkatib tarafından arz yapılmıştır. (25 N 1325/1 Kasım 1907). *BOA, İ. TAL., 434/1325/N-085.* Samî Efendi daha sonra bir dilekçe verilerek devlet-i aliyeye tebasına geçmek istemiştir. Dilekçe çerçevesinde yazışmalar yapılmıştır. (13 C 1325/ 24 Temmuz 1907). *BOA, İ. HUS., 156/1325/C-24.*

48 Kuyumcubaşı Kostantara ve birâderi Takar Efendiler ile Dişçibaşı Mösyö Boşe'ye beşinci rütbeden Mecidi Nişânı verilmesine dair irâde-i seniyye tanzim edilmiştir. *BOA, MV., 231/279.*

49 Mâbeyn-i hümâyûn eczahânesine memur dişçi Dişçi Mösyö Liyon Rope'ye dördüncü rütbe nişân-ı âlisi verilmesi için yazışma yapılmıştır. Liyon Rope, önceden de beşinci rütbe nişâna sahip başarılı bir kişidir. *BOA, İ. DH., 460/30616.*

50 Dişçi Efendi'ye dördüncü rütbeden nişân-ı mecidi verilmesi için serkatib tarafından arz yapılmıştır. (9 C 1305/ 22 Şubat 1888). *BOA, İ. DH., 1069/83820.* /Mâbeyn-i hümâyûn-ı mülûkâne dişçilerinden Lifevri Çâmî Efendi'ye dördüncü rütbeden nişân-ı Âli Osmânî ihsanı yapılması için şehriyari serkatibi hazreti tarafından arz yapılmıştır. (2 L 1318/23 Ocak 1901). *BOA, İ. TAL., 240/1318/L-031.*

51 Dişçi Bârii'ye üçüncü rütbeden nişân-ı mecidi verilmesi için bahriye nezâreti tarafından talepte bulunulmuştur. *BOA, İ. TAL., 227/1318/C-007.*

52 Paris'te mukim dişçi Mösyö Perner'e iftihar madalyası verilmesi için yazışma yapılmıştır. Madalyanın niçin verildiğine dair belgede açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. *BOA, İ. DH., 1170/91448.*

53 *BOA, İ. TAL., 316/1321/Ş-054, Vesika 1-2.*

Dişçi	Nikoli Efendi	Sanayi madalyası	Osmanlı	29 M 1324 (25 Mart 1906) ⁵⁴
Dişçi	İngiltere tebasından Mösyö Jon Melân	Dördüncü rütbeden mecidiye nişânı	Osmanlı	24 N 1281 (20 Şubat 1865) ⁵⁵
Dişçi	Veznecilerde Dişçi Ömer Bilal	Altın sanayi madalyası	Fransa ve İtalya	16 R 1326 (18 Mayıs 1908) ⁵⁶
Dişçi	Paris'te Sâlpetriyen Hastanesi dişçisi İbrahim Alber Efendi	Maarif-i umûmiye nişânı	Fransa	2 M 1331 (2 Aralık 1912) ⁵⁷

5. Diş Sağlığının Korunması İçin Yapılan Bazı Öneriler

19. yüzyıla kadar görgü, cesaret biraz da bilgiye dayanan gezginci hekimler, kırık çıkıkçılar, nalbant, demirci ve berberler tarafından icra edilen bu meslekte diş çürüten kurtları bazı tozlarla, merhemlerle öldüreceklerini iddia eden ve hacamat yapmak, sülük yapıştırmak ve şişe çekmekle diş ağrılarına çare bulmaya çalışan kişiler önemli bir etkiye sahip olmuşlardır (Muğan 1994:62). Fatih döneminin hekim ve cerrahlarından Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Zehrâvî'den çevirdiği *Kitâb-ı Cerrâhiyetül-Hâniye* isimli eserde diş eti, diş ağrısı ve apselerde yapılan dağlama teknikleri, 16. yüzyılda yaşamış Hekim Nidai ağız kokusu, diş ağrısı, dişeti nezlesi, diş temizliği, diş kurdunu dökme ve diş çekimi gibi konular, Kanuni dönemi saray hekimlerinden Musa b. Hâmûn'un yalnızca diş hekimliği konularını içeren bir kitap yazarak dişlerin sallanması ve çekimi, yine 16. yüzyılın ünlü hekimlerinden olan ve Osmanlı padişahlarının (II. Bayezid, Kanuni, II. Selim) hekimliğini de yapmış olan Hekimbaşı Kaysûnizâde'nin *Risale*'sinde diş ağrısının tedavisi gibi konularda birtakım bilgiler sunulmuştur (Efeoğlu 1992: 40, 53, 54).

Sabuncuoğlu'nun *Akrabadin* tercümesinde içinde bez parçası, ban otu tohumu, şarap, tiryak, afyon, sirke ve hardal bulunan bir formülle geçici

54 BOA, DH. MKT, 1062/7.

55 İngiltere tebasından Dişçi Mösyö Jon Melan ile Fransa tebasından Loli Aratest'e dördüncü rütbeden mecidiye nişânı verilmesi için yazışma yapılmıştır. Nişânların niçin verildiğine dair belgede açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. BOA, A. MKT. MHM., 325/35.

56 Fransa ve İtalya devletleri tarafından Vezneciler'de Dişçi Ömer Bilal ve Yağ İskelesi'nde Yoğurtçu Sokağı'nda tüccar olan Papadoplosi (bir başka vesikada Papadopoulos) efendilere Altın sanayi madalyaları verilmiştir. (16 R 1326/18 Mayıs 1908). BOA, İ.TAL., 450/1326/R-108, Vesika 1-2.

57 Paris'te Sâlpetriyen Hastanesi dişçisi İbrahim Alber Efendi'ye, Fransa devleti tarafından maarif-i umûmiye nişânı verilmiş, nişânın Alber Efendi'ye verilmesi konusunda hariciye nezâreti tarafından saraya arz yapılmıştır. BOA, İ.TAL., 481/1331/M-02, Vesika 1-2.

dolgu önerilmekte, diş kurtlarını dökmek için tütsü formülü verilmektedir. Diş etinin pekişmesi için Hint tuzu, sater, şap, zeravendinin katranla dövülüp karıştırılıp yakılması, zencefil, zubdel bahar ve şekerin dövülerek yanmış hablara karıştırılması ve dişlere sürülmesi tavsiye edilmiştir. Hekim Bereket çocuklarda diş sürme güçlüğüne karşı arpa tanesi ile dişyeri dediği alveol kretini masaj olarak önermiştir. Cerrah Mesud'un *Hulasa* isimli eserinde kanayan dişetleri için sülük tutmak tavsiye edilmiştir. Şirvanlı Mahmud ise *Kemaliye* isimli eserinde dişeti kanamaları için parmak masajı ve ılık su gargarası veya içinde şap ve tuz bulunan bir pomadı dişetlerine sürmeyi önermiştir (Uzel 2000:770-774). Görüldüğü gibi bu döneme kadar yapılan uygulamalar diş taşlarının kaldırılması, keskin kenarların giderilmesi ve çürük kavitelelerin çeşitli karışımlarla doldurulması gibi unsurlardan ibaret olmuştur. Dişlerin sistematik bir şekilde korunması düşüncesi ise ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır⁵⁸ (Efeoğlu 1992: 84). Nitekim Osmanlı'nın son dönemlerinde dişçibaşı olarak görev yapan Saray Dişçibaşısı Sami Günzberg'in diş ve ağız sağlığının korunması için şu önerileri dikkat çekmektedir. Bunlar;

- Her sabah ve akşam yatarken dişler diş tuzu ve fırça ile temizlenmelidir.
- Kullanılan diş tuzlarının içerisinde asit türü ve ekşi maddelerin bulunmamasına dikkat edilmelidir.
- Diş etleri şiştiği takdirde 15 gün sadece tuzlu su ile gargara edilmeli ve fırçalanmalıdır. Fırçayı yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya sürmek gereklidir, eğer etler kanarsa buna hiç önem verilmemeli, devam etmeli, zira birkaç gün sonra bir daha kan gelmeyecektir.
- Ağız kokusu için bir kahve kaşığı "lesterin lamberi Americain"i yarım kadeh suda halledip gargara etmeli ve dişler fırçalanmalı veya bir çorba kaşığı "humzlu su" yarım kadeh suda eritilip gargara yapılmalı ve dişler fırçalanmalıdır.
- Diş fırçası haftada iki defa, kaynayan su içerisinde temizlenmelidir.
- Herkesin en az iki ayda bir defa dişçiye giderek dişlerini muayene ettirmesi, böylece ileride meydana gelebilecek olası problemlerin önünün alınması gereklidir (Bali 2007: 330-331).

Sonuç

Diş hekimliği ile ilgili şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar genelde diş hekimliğinin uygulama şekilleri, diş hekimliği mektebi, mektepte görülen dersler, öğrencilerin niceliği ve burada görev alan öğretim üyeleri hakkındaki

58 Mesela diş çürüğü oluşumu için bugün birçok araştırmacının benimsediği teori ilk kez 19. yüzyıl sonuna doğru ortaya atılmış "asit dekalsifikasyon" teorisidir (Anđ 1981: 332).

bazı değerlendirmeleri içermesine karşın araştırmamızda analiz edilen belgelerle, sarayda görev yapan dişçi ve dişçibaşılar ve bunların sosyal güvenceleri hakkında bazı tespitler yapılarak alan içerisindeki bir eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı devletinde klasik dönemde sarayda yapılan dişçilik görevinin müstakil bir görev olarak yapılmadığı, hekimbaşının nezaretinde saray tabipleri tarafından tıbbın bir yan uğraşı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak diğer alanlarda olduğu gibi dişçilik de 19. yüzyıl sonlarından itibaren ihtisas sahibi kişiler tarafından yapılmaya başlamıştır. Nitekim önceden babadan oğula, ustadan çırağa geçen diş çekme, apse açma gibi işlemlerin 19. yüzyılda piyasada iş yapan dişçiler açısından bile belli kurallara bağlanması buna işaret etmektedir. Önceleri Türk tıbbının içerisinde gelişme gösteren diş hekimliği, 1908'den itibaren tıp fakültesine bağlı dişçi mektebinin açılmasıyla daha da sistemleşmiştir (Uzel 2005: 36).

Diş hekimliğinde görülen gelişmeler sarayda mabeyn-i hümayun eczanesinde üç tabible beraber üç dişçinin de istihdam edilmesinde etkili olmuştur. Diş hekimliği bu dönemde, her ne kadar müstakil bir meslek olsa da diş hekimlerine tıbbın diğer alanlarında görev alan tabibler kadar maaş verilmemesi dişçilik mesleğine tabiblik kadar önem atfedilmediğini düşündürmektedir. Bununla beraber İtalyalı Dişçi Kazoli Refâil ve Sami Efendi örneğinde olduğu gibi bazı dişçilerin asli vatanlarını terk ederek Osmanlı ülkesine yerleşmesi, Osmanlı devletinin Avrupalı bilim adamlarının bilimsel yeterliliklerinden faydalanmak için onlara cazip imkanlar sunduğunu dolayısıyla dişçiliğin bilimsel temellere oturtulmaya çalışıldığını ve Müslim gayri Müslim ayırımı yapılmaksızın bilimin önünün açılmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu çerçevede saray dişçilerinin maaşlarının da yeterli düzeyde olmasa da artırıldığı görülmektedir. Nitekim 1818-1826 yılları arasında bir saray dişçisi aylık 300 kuruş maaş alırken, 1907'de 500 kuruş maaş alması buna işaret etmektedir.

Sarayda görev yapan dişçilerin genelde gayri Müslim olması bu mesleğin genelde gayri Müslim kökenli kişilerin uhdesinde olduğunu akla getirmektedir. Nitekim konuyla ilgili tespit edilen vesikalarda bu yöndedir.

Kaynaklar

a) Arşiv Kaynakları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1310 Sonrası İrâdeler-Talifât, (İ. TAL.), 179/1317/S-133, 227/1318/C-007, 240/1318/L-031, 316/1321/Ş-054, 434/1325/N-085, 450/1326/R-108, 481/1331/M-02.

Bâb-ı Asâfi Mühimme (A. DVN. MHM.), 17/10.

Cevdet Maliye (C. ML.), 128/5606, 624/25694.

- Cevdet Sıhhiye (C. SH.)*, 1/37, 7/328, 7/338, 8/377, 14/666, 14/684, 15/716, 20/994.
Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 847/8, 1062/7.
İrâde Dahiliye (İ. DH.), 146/7539, 460/30616, 511/34758, 583/36241, 583/40626, 691/48324, 1069/83820, 1170/91448.
İrade Husûsi (İ. HUS.), 156/1325/C-24.
Meclis-i Vükelâ (MV.), 231/279.
Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme (A. MKT. MHM.), 271/67, 325/35, 428/18, 762/25.
Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Deavi (A. MKT. NZD.), 394/7.
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.. MTV.), 301/108.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı- Mâbeyn Evrakı ve Saray Görevlileri Arızaları (Y. PRK. SGE.), 11/118.

b) Diğer Kaynaklar

- Akdeniz Sarı, Nil (1983), "Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 22, Şubat Sayısı, s. 152-182.
- Aksu, Murat (2007), *Tıp Tarihi Açısından Türkiye'de Verem Savaşı*, Ankara: Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu Yayını-Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Akyıldız, Ali (2006), *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyıldız, Ali (2003), "Mâbeyn-i Hümâyûn", *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, s. 283-286.
- Altınöz, İsmail (2001), "Geçmişten Günümüze Kalite: Osmanlı Örneği", *TMMOB Makine Mühendisleri Odası, II. Kalite Sempozyumu*, 15-16 Haziran 2001, Bursa, s. 1-13.
- Anğ, Özdem (1981), *Ağız Mikrobiyolojisi*, 2. bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay.
- Asil, Eriş- Özçelikay, Gülbin (2000), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eczacılık", *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayını, s. 595-600.
- Bali, Rifat N. (2007), *Sami Günzberg: Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı*, İstanbul: Kitabevi Yayını.
- Bayat, Ali Haydar (1999), *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Baytop, Turhan (2000), "Osmanlı Döneminde Eczacılık ve Eczacılar", *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayını, s. 587-594.
- Baytop, Turhan (1994), "Eczaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 128-129.
- Cimilli, Canan (2005), "Topkapı Sarayı Hastaneleri ve Eczaneleri". *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C. I, Editörler Nil Sarı, Ali Haydar Bayat, Yeşim Ülman, Mary Işın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, s. 591-605.
- Demirhan, Ayşegül (1982), *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi.
- Demirhan Erdemir, Ayşegül (1996), *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa: Güneş Nobel Yayınları.
- Efeoğlu, Ahmet (1992), *Diş Hekimliği Tarihi*, İstanbul: Alemdar Ofset Yayınları.
- Göyünç, Nejat (2000), "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tesbitler", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 1-6.

- Kahya, Esin (1997), *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Tıp Eğitimi Ve Türk Hekimleri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Muğan, Nuri (1994), "Diş hekimliği", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 62.
- Sarı, Nil (1998), "Hekimbaşı (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, C. XVII, Diyanet Vakfı Yayınevi, s. 161-164.
- Sarıyıldız, Gülden (1998), "Osmanlılarda Hıfzıssıhha", *DİA*, C. XVII, İstanbul, s. 319-321.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. (1953), *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı.
- Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu*,
(<http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim=2&gun=18&ay=5&yil=1234>) (16.08. 2010)
- Uzel, İlter (2006), "Türk Dişhekimliği Tarihi Çalışmalarına Kısa Bir Bakış", *Diş Hekimliği Dergisi*, Yıl: 17, S. 70, Temmuz- Ağustos, İstanbul, s. 50-53.
- Uzel, İlter (2005), "Türkçe Diş Hekimliği Terimleri Üzerine Görüşler", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 643, Temmuz sayısı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayını, s. 36-47.
- Uzel, İlter (2001), "Osmanlı-Türk Diş Hekimliği", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK, s. 633-667.
- Uzel, İlter (2000), "Osmanlı-Türk Diş Hekimliği", *Yeni Türkiye*, S. 33, Ankara, s. 769-783.
- Uzel, İlter (1992), "Osmanlı-Türk Diş Hekimliği", *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, s. 571-584.
- Uzel, İlter (1989). "İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s. 206- 237.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. III, 2. Kısım, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988), *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünver, A. Süheyl (1940), "Osmanlı Tabâbeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası, s. 933-960.
- Yıldırım, Nuran (1994), "Sağlık Hizmetleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s. 400-404.